

UOT 314

Bağirov Yusif Bəhram oğlu
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
bagirovyusif87@gmail.com

QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏN SONRA AZƏRBAYCANDA MİQRANTLARLA BAĞLI SOSIAL SİYASƏTLƏR

Xülasə: Miqrant dedikdə, sosial, iqtisadi və ya siyasi səbəblərə görə yaşayış məntəqələrini dəyişdirən insanlar nəzərdə tutulur. Bu hərəkət həm məcburi, həm də şəxslərin öz istəklərinə uyğun olaraq baş verir. Bu kontekstdə yaşayış yerini dəyişən fərdlər köçdükləri yeni yerlərdə bir çox sosial-iqtisadi problemlərlə qarşılaşa bilərlər. Bu tədqiqatın məqsədi Dağlıq Qarabağdan məcbur edilərək qaçqın vəziyyətinə düşən əhəlinin yaşadıkları sosial-iqtisadi problemləri təhlil etməkdir. Bu məqalə 19-cu əsrdə baş vermiş məcburi köçlər haqqında məlumat verir. Məhz buna görə də Azərbaycandakı qaçqın problemindən başlayır və problemin sosial-iqtisadi həyata təsirləri təhlil edilir.

Açar sözlər: miqrant, Qarabağ, məcburi köç, miqrasiya hərəkəti

Keçmişdə olduğu kimi, bu gün də insanlar müxtəlif səbəblərdən yaşayış massivlərini dəyişir, yeni qəsəbələr axtarırlar. İstər məcburi, istərsə də könüllü miqrasiyanın müsbət və mənfi nəticələri ola bilər. Bu kontekstdə miqrasiyanın tərifləri də müxtəlifdir [13, s.27].

Dağlıq Qarabağ tarixin hər bir dövründə coğrafi əhəmiyyətə malikdir. Həm maddi, həm mənəvi, həm də təbii sərvətlərinə görə təkcə Azərbaycan üçün deyil, həm də Qafqaz üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu səbəbdən də Qafqazın digər gücləri Azərbaycana məxsus olan Dağlıq Qarabağ bölgəsini almaq üçün daim mübarizə aparıblar. Qarabağ bölgəsinin strateji əhəmiyyəti həmişə region dövlətləri və Azərbaycan üçün problemlər yaradıb [2, s.257-258].

Ermənilərin bu gün iddia etdiyi Qarabağ bölgəsində mərkəzi Qarabağ xanlığı 1747-ci ildə yaradılıb. Qarabağ xanlığı 1805-ci ildə Rusiya tərəfindən işğal edilmiş və daha sonra 1812-ci ildə imzalanmış Gülüstən müqaviləsi ilə Çar Rusiyasına birləşdirilmişdir [11].

Əslində, əvvəllər Dağlıq Qarabağda çox az olan ermənilərin bu bölgədə olması 1828-ci ildən sonra rusların yürütdüyü siyasətə uyğun şəkildə sürətlə artdı [6, s.181-183].

Tarixi və demoqrafik məlumatlara əsaslanaraq ermənilərin bu bölgədə haqq iddia etməsi çətin idi. Bu səbəbdən ermənilər rusların dəstəyi ilə bölgədə erməni əhalisini daim artırmağa, azərbaycanlı əhalisini azaltmağa çalışırdılar. Bu prosesin

davamı olaraq 19-cu əsrdə Rusiyanın dəstəyi ilə həyata keçirildi; 20-ci əsrdə Sovet İttifaqının nəzarəti altında davam etdirildi.

1917-1989-cu illər arasında Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlı əhalinin vəziyyətini araşdırarkən 1948-1953-cü illərdə həyata keçirilən “kütləvi köç” siyasətinə nəzər salmaq lazımdır. Stalinin 1947-ci il dekabrın 23-də imzaladığı qərarla Ermənistan sərhədləri daxilində tarixi vətənlərini tərk etmək məcburiyyətində qalan yüz minlərlə azərbaycanlı Azərbaycanın daxili ərazilərinə köçürüldü. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən bu məcburi köçdən başqa təzyiq və təhdidlərə dözməyən on minlərlə insan “könüllü” olaraq yaşadıkları yerləri tərk edərək Azərbaycana sığındılar.

1991-1993-cü illərdə Azərbaycan və Ermənistan arasında baş vermiş Birinci Dağlıq Qarabağ müharibəsi və daha sonra bölgənin Ermənistan tərəfindən işğalı nəticəsində bir milyona yaxın Azərbaycan vətəndaşı öz ölkəsindən köçməyə məcbur olmuş və Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində məskunlaşmışdır. Əsasən daxili miqrasiya hərəkəti olan bu yerdəyişmə həm də məcburi xarakter daşıyırdı və həyat təhlükəsizliyi səbəbləri ilə həyata keçirilirdi [Yeşilot, s.85-92].

Birinci Dağlıq Qarabağ müharibəsinin miqrantları miqrasiya növlərinə görə “məcburi köç” növünə daxildir. “Məcburi köç” anlayışı isə fərdin öz iradəsindən asılı olmayan səbəblərə görə yaşayış məntəqəsini tərk etməyə məcbur edilməsidir. Bu səbəblər təbii və ya insana bağlı ola bilər. İnsanın yaratdığı səbəblər müharibə, terror aktları və fiziki zorakılıq kimi faktorlardır [5, s.309-405].

Bir ölkənin digər ölkənin suverenliyinə müdaxiləsi sülh və əmin-amanlığı pozur. Bir ölkəyə qarşı aparılan müharibələr mülki əhalini hədəf alıqda cinayət adlanır. 1991-1993-cü illərdə Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarına müdaxiləsi və işğalı bir ölkənin digər ölkəyə qarşı güc tətbiq etməsinə misaldır. Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi həm bir ölkənin suveren hüquqlarına qəsdə, həm də mülki əhalinin hədəf alınması cinayətidir. Dağlıq Qarabağ bölgəsinin Ermənistan ordusu tərəfindən işğalı bir milyona yaxın Azərbaycan əhalisinin Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə məcburi köçü ilə nəticələndi.

Dağlıq Qarabağ bölgəsinin işğalı nəticəsində intensiv miqrasiya dalgası ilə üzləşən Azərbaycan böhranla mübarizə aparmalı oldu. Müharibədən sonra öz torpaqlarında qaçqın vəziyyətinə düşən məcburi köçkünlər köçdən sonra yeni məskunlaşdıqları yaşayış yerlərindən tutmuş təhsilə qədər bir sıra sosial-iqtisadi problemlərlə üzləşiblər [3, s.35-36].

Miqrasiya hərəkətinin gətirdiyi mühüm problemlərdən biri də iqtisadi problemlərdir. Miqrantlar dolanışığını təmin etmək üçün iş tapmalı idilər. Lakin ixtisası olmayan işçi qüvvəsi və məşğulluq problemləri miqrantların iş tapmalarını çətinləşdirir və onlar qısamüddətli işlərə üz tuturdular. Miqrasiya edən fərdlərin köçdükləri cəmiyyətdə iş tapa bilməmələri nəticəsində qarşılaşdıqları işsizlik vəziyyəti yoxsulluq problemini də özü ilə gətirirdi. Yoxsulluq təkcə miqrasiya səbəbi deyil, miqrasiyadan sonra yaranan problem kimi də ifadə edilə bilər [10, s.192-193].

Miqrasiyanın yaratdığı problemlərdən biri də təhlükəsizlik idi. Məcburi miqrasiyaya məruz qalan fərd və ya cəmiyyət həm özü, həm də köç etdiyi cəmiyyət üçün ciddi təhlükəsizlik problemləri yaradır. Bunun ən mühüm səbəbi məcburi köçə

məruz qalan insanların köçdükləri yeni cəmiyyətdə yaşadıkları uyğunlaşma problemidir. Miqrant fərdlər köçdükləri yeni yerlərdə köhnə vərdisləri ilə həyatlarına davam edirlər. Geyinmə və yemək vərdisləri kimi bir çox mədəni fərqlər immiqrant cəmiyyəti ilə yerli insanlar arasında mədəni qarşıdurmaya və təcrid olunmağa səbəb olurdu [9, s.15-17]. Öz ölkələrində məcburi miqrasiyaya məruz qalmış Azərbaycan vətəndaşları nisbətən mədəni münaqişələrdən irəli gələn problemlərlə üzləşməsələr də, işsizlik, yoxsulluq, adaptasiya və təcrid problemləri ilə üzləşmişdilər. Dağlıq Qarabağ bölgəsi Azərbaycan ərazisində olsa da, ölkənin milli suverenliyinə hücum və ilhaq nəticəsində Ermənistan tərəfindən işğal edilib. Bu bölgədəki Azərbaycan vətəndaşları öz ölkələrində qaçqın vəziyyətinə düşüblər.

Müharibədən sonra bütün var-dövlətini itirərək köç etmək məcburiyyətində qalan miqrantların ən böyük problemləri mənzillə bağlı idi. Məskunlaşma siyasəti dövlət tərəfindən məcburi köçkünləri Bakıdan uzaqlaşdırmaqla həyata keçirilirdi. Amma siyasətin uğurlu olduğunu demək olmaz. Çünki məcburi köçkünlərin təyinat yeri olaraq paytaxt Bakını seçmələrinin əsas səbəbi onun həyat və iş imkanları baxımından daha əlverişli yerdə olmasıdır. Müharibədən sonra məcburi köçə məruz qalan bu insanlar məktəb yataqxanalarına və digər yataqxanalara, dövlət sosial evlərinə yerləşdirilib. Miqrantların bir qismi qohum və tanışlarının evlərinə yerləşdirilib. Müvəqqəti sığınacaqlarda yaşayan məcburi köçkünlər tez-tez kanalizasiya, elektrik və təmiz içməli su ehtiyacları kimi infrastruktur problemləri ilə qarşılaşırdılar [7].

Məcburi köçkünlərin üzləşdiyi digər problem təhsil sahəsindəki problemlərdir. Miqrantlar üçün qurulan çadır şəhərlərdə uşaqların və tələbələrin təhsilinin pozulmasının qarşısını almaq üçün müvəqqəti məktəblər yaradıldı; qatar vaqonları məktəblərə çevrildi. Müvəqqəti fəaliyyət göstərən bu məktəblərdə elektrik, təmiz su, kanalizasiya, istilik kimi infrastruktur problemləri təhsilin dayandırılmasına səbəb olub. Miqrantların yaşadıkları maddi problemlər onların övladlarına adekvat təhsil vermələrini çətinləşdirib. Məktəb ləvazimatlarından tutmuş təhsilhaqqına qədər bir çox xərcləri ödəyə bilməyən ailələr var idi. Miqrant uşaqların bəziləri məktəbə getmək əvəzinə ilk tapdıqları işdə çalışaraq ailələrinin maddi çətinliklərini aradan qaldırmağı seçmişdilər [12, s. 89-90].

Miqrantların üzləşdiyi digər problemlərdən biri də səhiyyə sahəsindəki problemlərdir. Məcburi köçkünlər köçdükləri yeni bölgələrdə əsas insan ehtiyaclarından məhrum idilər; təmiz su, istilik, lazımi səhiyyə ocaqları və dərman vasitələrinin olmaması kimi neqativ hallar səbəbindən tez-tez epidemik xəstəliklərə tutulurdular.

Digər problemlərdən biri də miqrantlar arasında qida çatışmazlığıdır. Bu vəziyyət xüsusilə miqrant uşaqların həyatında ciddi təhlükə yaradırdı. Ciddi sağlamlıq problemləri ilə üzləşən immiqrant uşaqların demək olar ki, 35%-i anemiya başda olmaqla bir çox xəstəliyə məruz qalıb. Müvəqqəti çadır şəhərlərində və yaşadıkları ərazilərdə miqrantlar üçün sağlamlıq çadırları da quruldu, lakin onlar yetərli olmadı. Fiziki xəstəliklərə məruz qalanlarla yanaşı, miqrantlar arasında müharibənin yaratdığı psixoloji pozğunluqlar və müharibə nəticəsində pis həyat şəraiti də tez-tez rast gəlinirdi [7].

Əsas problemlər işsizlik və yoxsulluq kimi tanınırdı. Miqrantların əksəriyyəti ticarətlə dolanır, şəxsi avtomobili olanlar isə taksi sürücüsü işləməklə dolanırdılar. Kişilərdən fərqli olaraq qadınların əksəriyyəti işləmirdi. Az sayda immiqrant qadın dövlət sektorunda, xüsusilə müəllim, həkim və tibb bacısı kimi çalışır. Digər işləyən miqrant qadınlar isə bazarlarda ticarət etməklə və ya xadimə işləməklə pul qazanırdılar [1, s.20].

Azərbaycanda ümumi əhalinin təxminən yeddi faizi məcburi köçkündür. Müvafiq olaraq, Azərbaycan adambaşına düşən məcburi köçkünlərin sayına görə dünyada ən yüksək göstəricilərdən birinə malikdir. Hökumət Ermənistandan olan azərbaycanlı qaçqınlarla və işğal olunmuş rayonlardan məcburi köçkünlərə qarşı müxtəlif siyasi siyasət həyata keçirib. Bu gün Ermənistandan olan qaçqınların böyük əksəriyyəti lazımi qaydada məskunlaşdırılıb, yerli əhali ilə integrasiya olunub, Azərbaycan vətəndaşlığı və məskunlaşdıqları evlərə tam mülkiyyət hüququ əldə ediblər [1].

Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqilliyini əldə etsə də, yeni yaranmış dövlət olduğu üçün 1991-ci ildən başlayaraq Azərbaycanın və Dağlıq Qarabağ bölgəsinin kəndləri Ermənistan və Rusiya ordularının silahlı hücumlarına məruz qalmışdır. Bu bölgədə yaşayan Azərbaycan türklərinə qarşı terror aktları törədilib [8, s.200-201]. 1991-ci ildə başlayan silahlı hücumlar 1994-cü ilin mayında atəşkəs razılaşması ilə dayandırıldı. Nəticədə Azərbaycanın 20%-i; Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı şəhərlər, Laçın, Kəlbəcər, Cəbrayıl, Ağdam, Zəngilan, Qubadlı, Füzuli ermənilər tərəfindən işğal olundu. İşğal zonasında yaşayan bir milyona yaxın Azərbaycan əhalisi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə, xüsusən də paytaxt Bakıya köç etmək məcburiyyətində qaldı [4, s.74]. Birinci Dağlıq Qarabağ müharibəsindən 28 il keçdikdən sonra bu böhran 2020-ci il sentyabrın 27-də hər iki dövlətin bir-birini atəşkəsi pozmaqda ittiham etməsi ilə yenidən başladı. 2020-ci il noyabrın 10-da Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyev, Ermənistanın baş naziri N.V.Paşinyan və Rusiya prezidenti V.V.Putin arasında imzalanan sazişlə buna xitam verildi. Müqaviləyə əsasən, 10 noyabr 2020-ci il saat 00:00-dan etibarən hərbi əməliyyatların dayandırılması və tərəflərin öz mövqelərində qalması nəzərdə tutulurdu [14].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əliyeva, Y., və Hüseynov, T. (2011). İyirmi il məcburi köçkün mütləq olar? Azərbaycanada məcburi köçkünlər və yerli əhalinin ehtiyaclarının məcburi köçkünlük probleminə olan münasibətin müqayisəli təhlili. Brukinqs İnstitutu və London İqtisadiyyat İnstitutu. Bakı.
2. Aras, O. (2010). Azərbaycan Ekonomisinə Etkileri Bakımından Karabağ Sorunu. Mənbə: R.Yılmaz, Qarabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz Şərq-Qərb Nəşriyyatı, Bakü. 257-293.
3. Eğrişoğlu, H. (2019). Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan'da Göçmenlere Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi.

4. Ekici, Y. (2017). Azərbaycan və Ermənistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu. VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 2(1); 63-77.
5. Gönülaçan, A. (2016). İç Göç Üzerine Sözlü Tarih Çalışması. Göç ve Kültür Sempozyum Bildiriler Kitabı1, Amasya Üniversitesi, Kocatepe Yayınları, Ankara. 309-405
6. Gürel, Şükrü S.(1992). “Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not”. Anadolu Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 47: 181-185.
7. Oğan, S. (2010). Yüzyılın Dramı... Azerbaycan’da Göçmen (Kaçkın) Sorunu.Erişim:10.02.2021, <http://turksam.org/yzuyilin-drami-azerbaycan-da-gocmen-kackin-sorunu>.
8. Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 191-208.
9. Tamer, M., ve Birvural, A. (2018). Zorunlu Göçün Toplumlarda Oluşturduğu Problemler. V. Özpolat, (ed.) Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar, 9-20
10. Taşçı, F. (2009). Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç. Kamu-İş Dergisi, 10(4), 177-204.
11. Türsan, Nurettin vd. (1992). Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
12. Yeşilot, Okan (2006). “Karabağ Savaşının Sessiz ve Mağdur Tanıkları”. Manas Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi 15: s. 85-92.
13. Yetkin , P. (2019). Ezidilerin Zorunlu Göç Deneyimi: Batman Uğurca Köyü Örneği. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
14. www.president.az

Багиров Юсиф

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В ОТНОШЕНИИ МИГРАНТОВ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ПОСЛЕ КАРАБАХСКОЙ ВОЙНЫ

Резюме: Мигранты – это люди, меняющие место жительства по социальным, экономическим или политическим причинам. Миграция может быть как вынужденной, так и добровольной, и независимо от ситуации миграции мигранты могут столкнуться со многими социально-экономическими проблемами на новых местах жительства. В данной статье анализируются социально-экономические проблемы, с которыми сталкивались люди, вынужденные стать беженцами из Нагорного Карабаха, а также представляется аналитическая информация о вынужденных миграциях, произошедших в 19 веке. Именно с того времени начинается проблема беженцев. Проблема беженцев и ее влияние на социально-экономическую жизнь Азербайджана всегда была и сейчас является актуальной.

Ключевые слова: мигрант, Карабах, вынужденная миграция, миграционное движение

Bagirov Yusif

SOCIAL POLICIES REGARDING MIGRANTS IN AZERBAIJAN AFTER THE KARABAKH WAR

Summary: Migrants are people who change their place of residence due to social, economic or political reasons. This action is both forced and voluntary. In this context, individuals who change their place of residence may encounter many socio-economic problems in their new places. The purpose of this study is to analyze the socio-economic problems experienced by the people who were forced to become refugees from Nagorno-Karabakh. This article provides information about forced migrations that occurred in the 19th century. That is why it starts with the refugee problem in Azerbaijan and analyzes the effects of the problem on socio-economic life.

Keywords: Migrant, Karabakh, forced migration, migration movement.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 11.06.2024